

TALABALARNI ILMIY INNOVATSION FAOLIYATINI
RIVOJLANTIRISHDA PSIXOLOGIK BARQARORLIK OMILLARI

Ollonova Mahfuza Musayevna

*Buxoro Davlat Universiteti Psixologiya mutaxassisligi 1- bosqich
magistranti*

Karimov Bobir Sharopovich

Ilmiy rahbar: Sotsiologiya fanlari doktori, professor

Abstract: *The organization of scientific and creative research activities of students and its importance, as well as the role of the teacher in the organization of such activities, conditions that provide the greatest psychological comfort for students and opportunities for intensive development according to their personal needs and abilities. it is necessary to create.*

Key words: *Scientific research, creative research, student, research activity, talented student.*

Innovatsiya (inglizcha innovation) - yangilik kiritish, yangilikdir. A.I. Prigojin innovatsiya deganda muayyan ijtimoiy birlikka - tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg'un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o'zgarishlarni tushunadi. Bu innovator faoliyatidir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi. Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.[1] Bunday psixologik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi: Talabaning dars davomida befarqi bo'lmasligiga, mustaqil fikrlash, ijod etish va izlanishga majbur etish; Talabalarni o'quv jarayonida bilimga bo'lgan qiziqishlarini doimiy ravishda bo'lishini ta'minlash; Talaba talabaning bilimga bo'lgan qiziqishini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirishi; Psixolog va talabaning hamisha hamkorlikdagi faoliyatini tashkil etilishi. Tadqiqotchilar (AL. Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy, A.G.Kruglikov, A.S.Axiezer, N.P.Stepanov va boshqalar) innovatsion jarayonlar tarkibiy qismlarini o'rganishning ikki yondashuvini ajratadilar: yangilikning individual mikrosathi va alohida-alohida kiritilgan yangiliklarni o'zaro ta'siri mikrosathi. Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g'oya yoritiladi. Ikkinchi

yondashuvda alohida-alohida kiritilgan yangilarning o'zaro ta'siri, ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o'rnini ikkinchisi egallashidir. Olimlar innovatsion jarayon mikrotuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konsepsiyasini farqlaydilar. Bu konsepsiya yangilik kiritishga nisbatan o'lchanadigan jarayon ekanligidan kelib chiqadi. Psixologiyaga oid adabiyotlarda innovatsiya jarayoni sxemasi beriladi. U quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. Yangi g'oya tuqilishi yoki yangilik konsepsiyasini paydo qilish bosqichi. U kashfiyot bosqichi deb ham yuritiladi.

2. Ixtiro qilish, ya'ni yangilik yaratish bosqichi.

3. Yaratilgan yangilikni amalda qo'llaybilish bosqichi.

4. Yangilikni yoyish, uni keng tadbiiq etish bosqichi.

5. Muayyan sohada yangilikning hukmronlik qilish bosqichi. Bu bosqichda yangilik o'zining yangiligini yo'qotadi, uning samara beradigan muqobili paydo bo'ladi.

6. Yangi muqobillik asosida, almashtirish orqali yangilikning qo'llanish doirasini qisqartirish bosqichi.

V.A.Slastyonin yangilik kiritishni maqsadga muvofiq yo'naltirilgan yangilik yaratish, keng yoyish va foydalanish jarayoni majmui, uning maqsadi esa insonlarning ehtiyoji va intilishlarini yangi vositalar bilan qondirish deb biladi. Yangilik kiritishning tizimli konsepsiyasi mualliflari (A.I.Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy) innovatsion jarayonlarning ikki muhim shaklini farqlaydilar. Birinchi shaklga yangilik kiritish oddiy ishlab chiqish sifatida kiritiladi. Bu ilk bor mahsulot o'zlashtirgan tashkilotlarga taalluqlidir. Ikkinchi shaklga yangilikni keng ko'lamda ishlab chiqish taalluqlidir[2]. Yangilik kiritish ham ichki mantiq, ham vaqtga nisbatan qonuniy rivojlangan va uning atrof-muhitga o'zaro ta'sirini ifodalaydigan dinamik tizimdir. Psixologik innovatsiyada «yangi» tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Shuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va sub'ektiv yangilikka qiziqish uyg'otadi. Xususiy yangilik V.A. Slasteninning aniqlashicha, joriy zamonaviylashtirishda muayyan tizim mahsuloti unsurlaridan birini yangilashni ko'zda tutadi. Murakkab va progressiv yangilanishga olib keluvchi ma'lum unsurlarning yig'indisi shartli yangilik hisoblanadi. Mahalliy yangilik konkret ob'ektda yangilikning foydalanishi bilan belgilanadi. Sub'ektiv yangilik ma'lum ob'ekt uchun ob'ektning o'zi yangi bo'lishi bilan belgilanadi. Ilmiy yo'nalishlarda yangilik va innovatsiya tushunchalari farqlanadi. Yangilik - bu vositadir: yangi metod, metodika, texnologiya va boshqalar. V.I. Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta'rif berib, psixologiyadagi yangi bu faqatgina g'oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir. Lekin bu

pedagogik jarayonning unsurlari majmua yoki alohida olingan unsurlari bo'lib, o'zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta'lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg'or boshlanmalarini o'zida aks ettiradi. R.N.Yusufbekova pedagogik yangilikka, o'qitish va tarbiya berishda avval ma'lum bo'lmagan va avval qayd qilinmagan holat, natija, rivojlanib boruvchi nazariya va amaliyotga eltuvchi pedagogik voqelikning o'zgarib turishi mumkin bo'lgan mazmuni sifatida qaraydi. Psixologik innovatsiyada R.N.Yusufbekova innovatsion jarayon tuzulmasining uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok - psixologiyadagi yangini ajratish bloki. Bunga psixologiyadagi yangi, psixologik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti, yangilikning me'yorlari, yangining uni o'zlashtirish va foydalanishga tayyorligi, an'ana va novatorlik, psixologiyadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok - yangini idrok qilish, o'zlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni o'zlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, psixologiyadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok - yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, ya'ni yangini tadbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir. M.M.Potashnikning innovatsiya jarayonlari talqinlari kishi e'tiborini o'ziga tortadi. U innovatsiya jarayonining quyidagi tuzilmasini beradi: faoliyat tuzilmasi - motiv - maqsad - vazifa - mazmun - shakl - metodlar - metodika komponentlari yig'indisi; sub'ektiv tuzilma-innovatsion faoliyat sub'ektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathjari; sathiy tuzilma-innovatsion faoliyat sub'ektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari; mazmun tuzilmasi - o'quv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.)da yangilikning paydo bo'lishi, ishlab chiqilishi va o'zlashtirilishi; bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi - yangilikning paydo bo'lishi - ildam o'sish - etuklik - o'zlashtirish - diffuziya (singib ketish, tarqalish) - boyish (to'yinish) - qoloqlik - inqiroz - irradiasiya (aldanish) — zamonaviylashtirish; boshqaruv tuzilmasi - boshqaruv harakatlarining 4 ta turining o'zaro aloqasi: rejalantirish - tashkil etish - rahbarlik qilish - nazorat qilish; tashkiliy tuzilma - diagnostik, oldindan ega bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.

Talabalar universitetda o'zlari egallayotgan ixtisosliklari xususiyatlaridan kelib chiqib, ilmiy-tadqiqot ishlari bilan birga ijodiy faoliyat bilan ham shug'ullanadilar. Masalan, Ishlab chiqarish korxonasiga yangi texnika, texnologiya va uslublarni tavsiya etish ham ilmiy asosdagi tadqiqotlar bo'lib,

talabalar ilmiytexnik konferentsiyalarda o'z ma'ruzalari bilan qatnashadilar. Talabalarning ilmiy-tadqiqot va ijodiy ishlari o'quv mashg'ulotlarining davomi hisoblanib, ular talabalar o'quv jarayonida o'zlashtirgan bilimlarni chuqurlashtirish va boyitishda katta rol o'ynaydi. Talabalar ilmiy-tadqiqot ishlarning mazmuni va tizimi ilmiy-tadqiqot tadbirlari va shakllarining o'quv jarayoni qonuniyatlariga muvofiq ravishda mutassil bo'lishini ta'minlaydi. Bu o'z navbatida ilmiy-tadqiqot ishlari shakl va usullarining kursdan kursga, kafedradan kafedraga, bir fandan ikkinchi fanga, bir xil mashg'ulotlardan boshqa xil mashg'ulotlarga izchil tartibda o'tib borishini, talabalar ilmiy-ishlarni bajarish jarayonida o'zlashtiradigan bilim va mamlakatlarning hajmi asta-sekin ko'payib va murakkablashib borishini ta'minlaydi[3].

Tadqiqot faoliyati - bu o'qituvchi va talaba o'rtasida yechim izlash yoki noma'lum narsani tushunishda o'zaro munosabatlarning ijodiy jarayoni bo'lib, ular davomida madaniy qadriyatlar o'zaro uzatilishi, natijada dunyoga, boshqalarga va o'ziga nisbatan tadqiqot pozitsiyasining rivojlanishi, shuningdek dunyoqarashni rivojlantirish tushuniladi. Aynan o'qituvchi tadqiqot faoliyati shakllari va shartlarini belgilaydi, buning natijasida talaba har qanday muammoga ijrochi va ijodiy pozitsiyadan yondashish uchun ichki motivatsiyani shakllantiradi. Tadqiqot faoliyatini tashkil etishning alohida muhim sharti - bu yosh tadqiqotchining tadqiqotchi sifatida maksimal darajada amalga oshiriladigan g'oyaga yo'nalishi, uning intellektining eng yaxshi tomonlarini, tadqiqot qobiliyatlarini ochib berishi va yangi foydali bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi. Ushbu ishni bajarishda o'qituvchi, rahbarning san'ati talabani shunday muammoga olib keladiki, uning tanlovini u o'zi tanlagan deb biladi. Ilmiy-tadqiqot ishining natijasi maket, kitob, maqola haqidagi ma'ruza, matnli matnli videofilm, referat va boshqalar bo'lishi mumkin. Taqdim etilgan materiallar nafaqat o'rganish mazmuniga, balki estetik talablarga ham javob berishi muhimdir. Bolalarga tadqiqot mavzusi va o'z imkoniyatlaridan kelib chiqib, natijalarni taqdim etish usulini tanlashda yordam berish kerak. Tadqiqot ishlarining avj nuqtasi va o'rganishning asosiy bosqichlaridan biri bu tadqiqotni himoya qilishdir. Qoida tariqasida, himoya 5 - 10 minut ichida ma'ruza shaklida (og'zaki taqdimot, taqdimot) amalga oshiriladi. Tadqiqot ishlarini himoya qilish nutqni, assotsiativ fikrlashni va mulohazani rivojlantiradigan muhim qobiliyatdir. O'qituvchi psixologik jihatni hisobga olgan holda ma'ruzachini taqdimotga tayyorlashi kerak. Shunday qilib, o'qituvchi rahbarligidagi tadqiqot faoliyati natijasida o'zo'zini rivojlantirish; o'zini o'zi bilish va o'z-o'zini tarbiyalash mo'jizasi paydo bo'ladi. Yangi pedagogik aloqa shakllanmoqda - o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ijodiy hamkorlik, mavzu - sub'ekt munosabatlari, ma'naviy yaqinlik va birgalikda ijod

qilish muhiti doimiy ravishda takomillashib boradi. O'qituvchi tomonidan talabalar uchun eng katta psixologik qulaylikni va ularning shaxsiy ehtiyojlari va qobiliyatlariga muvofiq intensiv rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlaydigan sharoitlarni yaratish zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -T.: TDPU. 2006 y.
2. Madyarova S. A. va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b.
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. -T.: "Moliya " nashriyoti, 2003 y. – 171 b.
4. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. - Qarshi. "Nasaf", 2000 y.- 80 b.